

БІБЛІОТЕЧНІ ФОНДИ І ОБСЛУГОВУВАННЯ ЧИТАЧІВ

DOI: <https://doi.org/10.15407/bv2023.02.028>
УДК 002.2(474.5-25)(091)

Наталія Бондар,

<https://orcid.org/0000-0001-7010-5893>,
кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,
завідувачка відділу стародруків і рідкісних видань,
Інститут книгознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)
вул. Володимирська, 62, Київ, 01001, Україна
e-mail: bondarnat@ukr.net

Юлія Рудакова,

<https://orcid.org/0000-0003-1159-9429>,
кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,
відділ стародруків та рідкісних видань, Інститут книгознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)
вул. Володимирська, 62, Київ, 01001, Україна
e-mail: rudakova@nbuv.gov.ua

Ірина Ціборовська-Римарович,

<https://orcid.org/0000-0002-5025-0767>,
кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,
відділ стародруків та рідкісних видань, Інститут книгознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)
вул. Володимирська, 62, Київ, 01001, Україна
e-mail: ciborirena@ukr.net

Стародавньому Вільнюсу – 700: історія книговидання, книжкові раритети, історичні бібліотеки

Мета статті – представити стародруковані пам'ятки з фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, пов'язані з видавничою діяльністю вільнюських друкарень, історичними книжковими збірками, політичними та культурними діячами, що єднають українців із литовською столицею. Публікацію приурочено до 700-ліття столиці Литви Вільнюса, яке пов'язується з першою його згадкою у документальних джерелах і широко відзначалося світовою спільнотою. **Методологія** дослідження ґрунтується на використанні загальнонаукових і спеціальних методів дослідження (принципах історизму, системності та об'єктивності; книгознавчому, бібліографічному, палеографічному та джерелознавчому методах). **Наукова новизна.** Вперше зібрано та проаналізовано стародруковані джерела, пов'язані з Вільнюсом, які зберігаються у фонді Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Розглянуто рідкісні видання з фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, надруковані у Вільнюсі впродовж XVI–XIX ст. Серед них – кириличні видання друкарень Мамоничів і Віленського Святодухівського братства, також друкарень Віленської зсуїтської академії, василіанського, францисканського та піарського монастирів, які видавали твори латинським шрифтом польською та латинською мовами. Згадано постаті українських граверів, письменників, богословів, державних і церковних діячів, представників соціальної еліти, життя та діяльність яких безпосередньо пов'язані з Вільнюсом. Представлено

історико-бібліотекознавчу характеристику інституційних і приватних збірок, фонди яких містили вільнюські друки, долі яких пов'язують Україну та Литву. **Висновки.** Викладений матеріал демонструє тісні контакти українського та литовського книжкового середовища. Наведені факти ілюструють побутування вільнюських видань, надрукованих кириличним і латинським шрифтами, на українських теренах. Описані примірники засвідчують різну інформаційну наповненість стародрукованих пам'яток із фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, пов'язаних із давньою столицею Великого князівства Литовського, через візуальне представлення, фонди монастирських і магнатських книгозбірень, доля яких пов'язана з Вільнюсом і Києвом. Представлений фактографічний матеріал може бути використаний у книгознавчих і культурологічних публікаціях.

К л ю ч о в і с л о в а: стародруки та рідкісні видання, фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, книгодрукування у Вільнюсі, історичні книгозбірні.

Актуальність теми дослідження. Цьогоріч у січні прекрасне литовське місто Вільнюс відсвяткувало 700-ліття, ознаменоване першою його згадкою у документальних джерелах. Місто здавна було провідним культурним, освітнім і мистецьким центром, відомим осередком книжкової справи. Тут функціонували книгописні майстерні, пізніше друкарні та видавництва, працювали фахівці граверської справи, формувалися потужні монастирські та світські бібліотеки, функціонували школи й академії. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ), яка є найбільшою книгозбіркою України, і фонд якої нараховує більше 15 млн прим. зб., містить у своєму складі рідкісні та цінні пам'ятки, пов'язані з давнім історичним Вільнюсом, увагу до яких актуалізувало сьогодні, в якому дружня Литва на чолі зі своєю столицею Вільнюсом під час російської агресії міцно та непохитно тримає руку допомоги та підтримки України й українців.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Стародруковані книжкові пам'ятки з фондів НБУВ, опубліковані у Вільнюсі чи пов'язані з литовською столицею тематикою, ілюстраціями, історією побутування і власницькими записами, не були зібрані в складі однієї публікації. Натомість у низці наукових досліджень, зокрема, й авторів цієї статті, розглянуто окремі аспекти історії розвитку вільнюського книговидання, простежено зв'язки різних освітніх і наукових осередків з українських і литовських теренів, проаналізовано вільнюські стародруки і місцеві бібліотеки. Вільнюські едиції різного часу відображено в низці тематичних наукових каталогів, виданих у тому числі й на базі фондів НБУВ.

Мета статті – представити стародруковані пам'ятки з фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, пов'язані з видавничою діяльністю вільнюських друкарень, історичними книжковими збірками, політичними та культурними діячами, що єднають українців із литовською столицею.

Виклад основного матеріалу. Розвиток давньої книжкової й освітньої справи Вільнюса базувався на гуманістичних просвітницьких ідеях. При цьому місцеві культурні й освітні осередки представляли широкий спектр християнських конфесій: католиків, протестантів, греко-католиків, православних, старообрядців, – і віддзеркалювали складні стосунки та протиріччя між ними, утиски та конфлікти, які позначалися на їхній діяльності та видавничій продукції.

Як відомо, книговидання у Вільнюсі започаткував 500 років тому уродженець Полоцька Франциск Скорина (бл. 1490 – бл. 1551). Надрукувавши книги Біблії та Псалтир у Празі в 1517–1519 рр., він переїхав до Вільнюса, де у 1522 р. опублікував збірку Акафістів і Канонів, відому під белетристичною назвою «Мала подорожня книжка», а у 1525 р. видав Апостол або «Діяння та Послання святих апостолів».

Вільнюські видання Ф. Скорини у фонді НБУВ, на жаль, не представлені, проте його празькі друки є окрасою фонду, вони досліджені й описані в тематичному друкованому каталозі [14]. Натомість у НБУВ зберігаються цінні ранні рукописні копії вільнюських скорининських видань, створені на українських теренах. Прикметно, що найактивніше і празькі, й вільнюські тексти Ф. Скорини переписувалися саме в Україні. Йдеться про два рукописних Апостоли – Радивилівський і Четвертинський, скопійовані, як вказано в текстах кодексів, із вільнюського Апостола Ф. Скорини 1525 р. [4]. Перший із них – так званий Радивилівський Апостол 1569 р. [11, с. 51–54, № 12]. Дослідники вважають його найдавнішою відомою рукописною копією вільнюського скорининського друку. В рукописі вказано про його переписування в місті «Радзивилове» «за накладом его милость пана Ивана Патрикея Курозвонского подкоморего повиту Кременецького» «в дому... в шляхетного пана Семиона Борьцовского». Маєток Радивилів здавна належав представникам потужного магнатського роду Радзивілів, з діяльністю якого тісно пов'язана історія й України, й Литви. Книга вирізняється оригінальним уставним письмом, написана на пергаменті, оздоблена художніми прикрасами.

Ще один рукописний Апостол за друком Ф. Скорини був створений пізніше, у 1599 р., у Четвертні, відтак називається Четвертинським [11, с. 57–59, № 15]. Як сказано в його вихідних відомостях, це відбулося в маєтку князя Януша Збарзського, воєводи брацлавського і пінського «через... Федора Черемского на тот час писара в Четвертни». Цей рукопис також зовсім не відтворює стилістику першодруку. Він не прикметний художніми якостями, переписаний доволі неохайно. Копіювання тексту Апостола на українських теренах наприкінці XVI ст. засвідчує збереження актуальності скорининських текстів у середовищі освіченої еліти Волині навіть через 80 років після друку книги, а також після виходу друком Апостола Івана Федорова у Львові в 1574 р.

Сталекниговидання розвинулося у Вільнюсі вже в останніх десятиліттях XVI ст. Найпродуктивнішою місцевою кириличною друкарнею стало підприємство Мамоничів (Мамонічусів), яке діяло від початку 1570-х до 1620-х рр. Започаткувалось воно з видань, позначених іменами Івана та Семена Зарецьких, Петра Мстиславця, які разом із братами Кузьмою та Лукою Мамоничами долучилися до запровадження місцевого кириличного книговидання. З доробку під протекцією Зарецьких відомий лише Часовник 1568–1572 рр. [2], далі Петро Мстиславець за покровительства Зарецьких і Мамоничів надрукував Євангеліє, Псалтир і Часовник. Після конфлікту П. Мстиславця з Мамоничами та відходу від видавничої справи Зарецьких друкарня запрацювала у власності Кузьми та Луки

Мамоничів. Її первістком став Службник 1583 р. Видавництво діяло під протекцією державного діяча та дипломата, канцлера Великого князівства Литовського (далі ВКЛ) Льва (Леонаса) Сапіги (1557–1633). Воно набуло популярності як численними кириличними друками переважно літургійного вжитку, що видавалися значними тиражами й активно побутували в тому числі на українських теренах, так і багатьма підробками та контрафакціями, час друку яких складно, а часто й неможливо встановити.

Одним із віхових видань Мамоничів вважається Статут Великого князівства Литовського 1588 р., який зберігав значення законодавчого джерела на українських теренах до XVIII, а подекуди й до XIX ст. Статут представлений у фонді НБУВ примірниками усіх трьох кириличних видань, позначених цим роком, а також численних польськомовних перевидань XVII–XVIII ст., зокрема видання Л. Мамонича, датованого 1919 р., а насправді опублікованого дещо пізніше; до нього додано окремий друк «Trybunału obywatelom Wielk. X. Litew.» 1623 р. [26, s. 235–237]. Примірники кириличних видань Статуту збірки НБУВ походять із бібліотек Колегії Павла Галагана у Києві, Кременецького ліцею, потім Київського університету св. Володимира, Київської духовної семінарії, приватної збірки В. Ф. Гамалії.

Діяльність видавництва Мамоничів останніх десятиліть XVI ст. прикметна також полемічними та підручковими виданнями. Серед них Букварі, «Грамматика» псевдо-Іоанна Дамаскіна 1586 р., «Діалектика» Йогана Спаненберга бл. 1586 р. Саме ці друки демонструють пов'язаність видавничої діяльності вільнюських кириличних друкарень із українськими, зокрема Львівською братською та Острозькою. З Острога вільнюські братчики отримували тексти, про що свідчать друковані видання та документи. Так, у «Граматиці», опублікованій у друкарні Мамоничів 8 жовтня 1586 р., зазначено, що ця книга надана з «газофілакії славного города Острога» князя Василя Костянтина Острозького, для «навученья и вырозуменья божественного писанья» [9, с. 713–714, рис. 100.12], що засвідчує тісні контакти вільнюського та острозького наукових, освітніх і видавничих осередків.

Сліди співпраці українських і вільнюських діячів містять й інші вільнюські кириличні друки. Так, видання «Казанье святого Кирилла патріарха Іерусалимського, о антихристу и знаках его» авторства Стефана Зизанія Тустановського (бл. 1570 – до 1621), надруковане Мамоничами в 1596 р. форматом у вісімку, містить посвяту тому ж князю В. К. Острозькому та його герб на звороті титулу. Прикметно, що текст книги подано паралельно кириличним і латинським шрифтами, відповідно українською та польською мовами. У фонді НБУВ збережені два примірники цього рідкісного видання, один із яких походить зі збірки Києво-Софійського монастиря.

Частину видань, у вихідних відомостях яких вказано Острог, могли надрукувати у Вільнюсі. Серед таких «Ключ царства небесного» 1584 р. Герасима Смотрицького (?–1594), послання Мелетія Пігаса (Патріархης Μελέτιος Πηγάς; 1549–1601) [10; 7, с. 114]. Цікавим є й те, що шрифти й ілюстрації друкарні

часів Петра Мстиславця перемістилися в 1590-х рр. з Вільнюса до Острога, де їх було використано у виданнях «Книга о постничестві» Василя Великого 1594 р. (Μέγας Βασίλειος; 329–379), «Маргарит» Іоанна Златоуста 1595 р. (Ιωάννης ὁ Χρυσόστομος; 347–407) та інших. Ці друки були розповсюджені в Литві, на що вказують їхні провенієнції. Наприклад, у примірнику «Книги о постничестві» Василя Великого (шифр зберігання Кир 655) читаємо запис про те, що її купила в місті Віленським Васи́лиса Сапіжанка, ігуменя Свято-Троїцького дівочого монастиря, у священника братського Гарасима за дев'ять золотих; рік придбання не вказано, за характером письма запис припадає на початок XVII ст. Йдеться про Васи́лису (Варвару) Волович [20, s. 691], доньку Богдана Павловича Сапіги (бл. 1530–1593) та княжни Марини Капустянки, дружину великого литовського чашника Романа Воловича, ігуменю зазначеного монастиря з 1613 р. Жіночий Троїцький монастир перебував під опікою представниць родини Сапіг – одного з найбагатших і найвпливовіших магнатських родів ВКЛ, до книжкової спадщини яких ми повернемося далі. У XIX ст. ця книга потрапила до збірки Почаївського Успенського монастиря, на що вказують печатки та записи в ній.

Для друкарні Мамоничів поширеною була практика перевидань без зміни року або взагалі без вказівки на час друку, внаслідок чого сформувалася група поліграфічних близнюків або двійників. Одним із найяскравіших прикладів є сюжет, пов'язаний із передруками Четвероевангелія без сигнатур і з сигнатурами. Перше з видань, опубліковане в 1600 р., доволі близько повторило друк 1575 р. Петра Мстиславця. Друге видання, назване Євангелієм із сигнатурами, хоч і позначене в бібліографічних джерелах і дослідженнях 1600 р., насправді було надруковане наприкінці 1610-х – на початку 1620-х рр., що показали його філіграні [16, с. 15–16, 156–157]. Привертає увагу примірник із фонду НБУВ, сформований із фрагментів трьох вільнюських видань Євангелій і аркушів невідомого друку, тиражованих пізніше, десь у 1620–1630-х рр. [3, с. 98–107]. Особливості видань і примірників вільнюських Євангелій, їх орнаментику, філіграні детально описано в роботі Н. П. Бондар «Вільнюські Євангелія 1575–1644 рр. з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: дослідження, попримірниковий опис, альбом ілюстрацій» [3]. Проаналізовано численні варіанти набору тексту, внесення виправлень тощо.

Цікавими для істориків книги є примірники кириличних вільнюських Євангелій із фонду НБУВ із ранніми вкладними записами. Наприклад, один із екземплярів видання 1575 р. (шифр Кир 770) у березні того ж року був вкладений подружжям Матроною та Лавріном Іваницькими до новофундованого храму в Іваничах разом з іншими книгами та церковним начинням [3, с. 59–61, 183–184]. Примірник Євангелія 1644 р., що є одним із пізніх видань друкарні Святодухівського братства, цікавий записом від імені пінського войського Юрія Нелюбовича-Тукальського, що придбав книгу у Вільнюсі в 1649 р. і вклав до монастиря в Куп'ятичах. Ім'я Юрія Нелюбовича-Тукальського асоціюється з постаттю київського митрополита у 1668–1676 рр. Йосифа Нелюбовича-Тукальського [3, с. 57, 276–277]. Євангеліє походить зі збірки Києво-Софійського собору, куди

потрапило разом зі старожитностями Куп'ятицького Введенського монастиря, зокрема чудотворною іконою Куп'ятицької Богородиці.

Вільнюські видання, серед них і Євангеліє П. Мстиславця 1575 р., мали вплив на українське книговидання й оформлення книг. Зокрема, гравюри 1575 р. були творчо використані при підготовці зображень євангелістів, опублікованих у львівському Євангелії 1636 р. друкарні Успенського братства. У процесі дослідження гравюр видання 1575 р. вдалося встановити факт їх самостійного пізнішого тиражування, можливо на українських теренах. Такі гравюри, що мають власну історію побутування у «мистецькому середовищі», вставлено у примірник острозької Біблії (шифр Кир 762) зі збірки Києво-Печерської лаври з власницьким записом визначного українського гравера Антонія (Олександра) Тарасевича (бл. 1640–1727) [1, с. 31–32, 150, 207–212].

Активною видавничою діяльністю у Вільнюсі з кінця XVI ст. до середини XVII ст. займалася й друкарня православного Святодухівського братства, публікації якої також прикрашають збірку кириличних стародруків НБУВ. У репертуарі братської друкарні представлені видання, пов'язані з українським культурним і суспільно-політичним середовищем. Тут виходили твори авторів, доля яких була тісно пов'язана і з українськими, і з литовськими теренами. Серед таких – українські письменники, педагоги, богослови брати Лаврентій і Стефан Зизанії (1560-ті – 1634; бл. 1570 – до 1621), письменник, український мовознавець і церковний полеміст Мелетій Смотрицький (1577–1633). Оскільки православне книговидання у Вільнюсі на початку XVII ст. зазнавало утисків і гонінь, частину книг братчикам доводилось друкувати в Єв'є (Вевісі), в маєтку їхнього покровителя Богдана Огінського (?–1625) при місцевому Успенському монастирі.

Серед братських видань прикметні Новий Завіт із Псалтирем 1611 р., «Діоптра» 1612 р., проповідь Леонтія Карповича (1580–1620) «Казаньє двое. Одно на Преображеніе... Ісуса Христа, другое на Успеніе... Богородицы» 1615 р. (всі три надруковано у Вевісі), рідкісний панегірик Мелетія Смотрицького «Казаньє на честный погреб... Леонтія Карповича» 1620 р., «Вертоград душевний» Фікарія Святогорця 1620 р., «Духовныи беседы» Макарія Єгипетського (?–390/391) 1627 р. (останні три надруковано у Вільнюсі)

Смотрицький М. Казаньє на честный погреб...
Леонтія Карповича. Вільнюс: Друкарня
Святодухівського братства, 1620 р. Титул

У Вевісі в 1616 р. вийшло друком примітне для українців Євангеліє учительне у перекладі з церковнослов'янської тогочасною українською (руською) мовою. Переклад твору приписується М. Смотрицькому, цей же текст було перевидано у Києві в 1637 р. у друкарні Києво-Печерської лаври за часів митрополита Петра Могили (1596–1647). Представлені у фонді НБУВ десять примірників містять передмову п'яти різних варіантів із посвятами меценатам видання князю Богдану Богдановичу Соломирецькому (бл. 1589–1630), князю Федору Масальському (?–1617), князю Богдану Огінському та його дружині Раїні з Воловичів Огінській, княгині Ганні з Ходкевичів Корецькій (?–1626), Пелагії (Полонії) з Воловичів Войновій (?–1616), дружині Сокола Войни. Робота з примірниками Євангелія учительного 1616 р. дозволила виявити невідомі раніше варіанти набору та друку пам'ятки, пов'язані з послідовною заміною у частині тиражу літери «шта» буквосполученням «шт», що продемонструвало варіанти правописної норми і в той же час мовознавчі пошуки діячів, згуртованих навколо Віленської братської друкарні [5, с. 99–117].

В 1619 р. у друкарні братства у Вевісі був опублікований найавторитетніший підручник для освоєння церковнослов'янської мови «Грамматіки славенския правилное синтагма» авторства М. Смотрицького. Видання представлено у фонді НБУВ двома примірниками. Вони походять із книгозбірень Києво-Печерської лаври та Київської духовної академії й обидва відзначаються зачитаністю. До однієї з грамастик долучено давній рецепт приготування чорнил [24, с. 210; № 392] і рукописний словник української мови «Синоніма славенороськая» невідомого автора XVII ст. У 2019 р. з нагоди 400-ліття виходу цієї «Граматики» у стінах НБУВ було проведено спеціальний круглий стіл, доповіді учасників якого стосувалися публікації підручників XVI–XVII ст. кириличного і латиношрифтного друку, інших видань навчального характеру в репертуарі вітчизняних друкарень, віддзеркалення образу читача у давніх текстах та ін. [6].

Одночасно з кириличним у Вільнюсі в останніх десятиліттях XVI ст. постає і розвивається латиношрифтне книговидання. Однак відлік литовська книга розпочинає з протестантського Катехісису (Catechismusa prasty szadei) Мартінаса Мажвідаса (Martynas Mažvydas; 1510–1563), опублікованого в 1547 р. в Кенігсберзі в друкарні Г. Вайнрайха (Hans Weinreich; бл. 1490–1560) на кошти герцога Альберта Бранденбурзького (1490–1568). Це рідкісне видання відоме усього у трьох примірниках [28]. Один із них зберігається у Бібліотеці Вільнюського університету. Його доля пов'язана з фондами українських бібліотек, оскільки його знайшов багаторічний директор Бібліотеки Вільнюського університету Левас Владіміровас (1912–1999) в Одесі у бібліотеці імені М. Горького (зараз Одеська національна наукова бібліотека) й у 1957 р. домігся обміну на дублетні примірники атласу А. Ортелія 1570 р. та Статуту Великого князівства Литовського 1588 р. [27, р. 71].

Першу литовську книгу у Вільнюсі видав у 1595 р. Миколаюс Даукша (Mikalojus Daukša; бл. 1527–1613). Це був литовськомовний католицький Катехісис, унікальний примірник якого зберігається у Бібліотеці Вільнюського уні-

верситету. З Катехізисами М. Даукши та М. Мажвідаса можна ознайомитися у фотовідтвореннях оригінальних першодруків 1995 та 1997 рр., представлених у збірці відділу стародруків НБУВ. Прикметною пам'яткою литовської книги є й «Постілла», перекладена М. Даукшею литовською мовою з польської «Постілли» Я. Вуєка (Jakub Wujek; 1541–1597) і видана у Вільнюсі в 1599 р. Цікаво, що форта цього видання повторює рамку гравюри видань українського першодрукаря І. Федоровича – Апостолів 1564 та 1574 рр. та Біблії 1581 р., іншу копію цієї ж рамки бачимо у трьох виданнях Апостола друкарні Мамоничів 1590-х рр.

Загалом у фонді НБУВ зберігаються сотні латиношрифтих видань останньої чверті XVI – першої третини XIX ст., виготовлених у різних друкарнях Вільнюса. За тематикою це теологічні трактати та полемічні твори, проповіді – як одиничні з нагоди якоїсь події, так і у збірниках, панегірики з різних нагод, молитовники, збірники світських і церковних документів, видання конституцій і Литовського статуту, сеймові та судові промови, пастирські листи, релігійні оповіді, життя, твори краєзнавчої тематики, також тексти, пов'язані з навчальним процесом у Віленській Академії: тези доповідей, підручники та посібники з різних предметів, зокрема астрономії, філософії, математики, історії, світського та церковного права, риторики, граматики, словники, програми вистав, а також художня література як із античного класичного репертуару, так і сучасні поетичні збірки, прозові та драматургічні твори тощо.

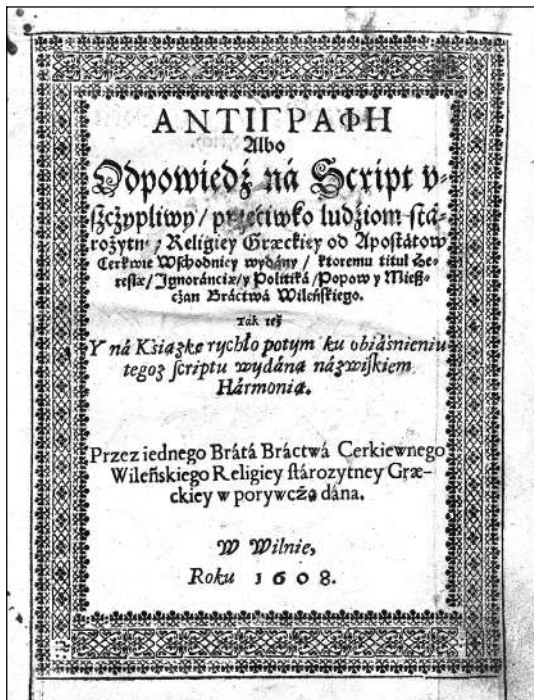
Найраніше вільнюське латиношрифтих видання, представлене у фонді відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ, – це трактат єзуїтського теолога, письменника та проповідника Петра Скарґи (Piotr Skarga; 1536–1612) «O jedności Kościoła Bożego» 1577 р., виданий у друкарні Миколая Кшиштофа Радзивілла (1549–1616), заснованій при єзуїтському колегіумі (пізніше Академії) у 1575 р.

У фонді книгозбірні представлено й видання цього ж періоду, опубліковані в типографії Яна Карцана (Jan Karcan; ?–1611), яка діяла у Вільнюсі впродовж 1580–1611 рр. Я. Карцан за віросповіданням належав до протестантів, працював початково у Кракові та Лоську. В умовах гострої релігійної конфронтації він видавав у Вільнюсі твори і протестантських, і католицьких авторів. Продукція друкарні Я. Карцана відзначалася високим рівнем поліграфічної майстерності. Серед її видань збірник проповідей єзуїтського теолога, професора догматичної теології Віленської Академії Станіслава Гродзицького (Stanisław Grodzicki; 1541–1613) «O iedney osobie w używaniu Sakramentu Ciała Pańskiego, w kościele bożym zwyczajney» 1589 р. У друкарні Я. Карцана було опубліковано також твір популярного голландського гуманіста та філософа Юста Ліпсія (Justus Lipsius, Joost Lips; 1547–1606) «O stałości» (De Constantia) 1600 р. у польському перекладі.

Заслугує на ретельне дослідження добірка вільнюських видань невстановленої друкарні полемічних творів Мелетія Смотрицького. Це друки творів «ANTI-ГРАФН albo odpowiedz na script uszczypliwy przeciwko ludziom starozytnej religiey greckiey» 1608 р., «ΘΡΗΝΟΣ to iest Lament iedyney ś. powszechney apostołskiey wschodniey cerkwie» 1610 р., «Verificatia niewinności, y omylnych po wszytkiey

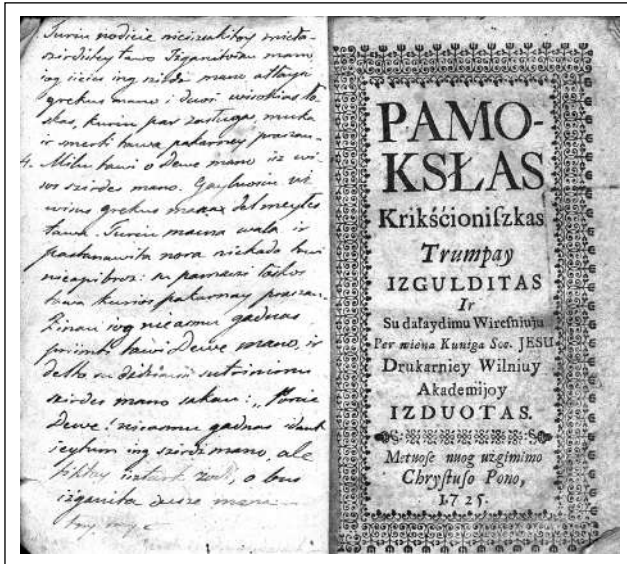
Litwie y Białey Rusi rozsianych» 1621 p., «Obrona verificacley od obrazy maiestatu krola Ie[go] Milosci czystey» 1621 p., «Elenchus pism uszczypliwych: przez zakonniki Zgromadzenia Wileńskiego świetey Troyce wydawych» 1622 p., «Justificacia niewinności: do nawyższej y pierwszey po Panu Bogu swey zwierzchności» 1623 p., «Supplicacia: do prześwieconego y iaśnie wielmożnego przezaczney Korony Polskiej y Wiel: X. Litt. oboiego stanu duchowne[go] y świeckie[go] Senatu, w roku tym teraznieyszum 1623. do Warszawy na seym walny przybyłe[go]» 1623 p. Поки що в бібліографічних джерелах праці М. Смотрицького, одного з найосвіченіших інтелектуалів середовища православних й греко-католиків Речі Посполитої, вказуються переважно без вихідних відомостей, тож вони потребують книгознавчої атрибуції з метою встановлення місця їхнього друку та друкарні.

Декілька невеликих за обсягом латиношрифтних видань, у більшості проповідей із нагоди поховання різних осіб, вийшли у друкарні Леона Мамонича в 1615–1617 рр. Серед них проповіді єзуїта Марціна Віджевича (Marcin Widzewicz; бл. 1575–1623), виголошені під час поховальних церемоній підканцлера ВКЛ Габріеля Войни (Gabriel Woyna; ?–1615) та його брата вільнюського єпископа, примааса ВКЛ Бенедикта Войни (Benedykt Woyna; ?–1615) (другу надруковано не раніше 12 березня 1616 р.), також проповідь домініканця Войцеха Лауданського (Wojciech Laudański) на похованні мстиславського воєводи князя Олександра Голловчинського (Aleksander Hołowczyński; бл. 1570–1617). Крім того, Л. Мамонич долучився до видання полемічних праць, створених у рамках міжконфесійного,

Смотрицький М. Антиграф.
Вільнюс, 1608 р. Титул

переважно православно-католицького діалогу, що на початку XVII ст. був у самому розпалі. В 1612 р. вийшов друком трактат королівського секретаря Йоахима Мороховського (Joachim Morochowski; бл. 1576–1631) «ΠΑΡΗΓΟΡΙΑ albo Utulenie uszczypliwego lamentu mniemanej cerkwie świętey wschodniej zmyślonego Theophila Orthologa», написаний у відповідь на «ΘΡΗΝΟΣ to iest Lament» М. Смотрицького та присвячений канцлеру ВКЛ Льву Сапізі. В 1621 р. було надруковано ще одну полемічну «відповідь» М. Смотрицькому під назвою «List do zakonnikow monastera cerkwie S. Ducha wileńskiego. Na ich przedmowę w verificacley iakoby położoną, odpisanu» з підписами Януша Скуміна Тишкевича (Janusz

Рамокслас Крікшчїонїзскас Трупай Ізгудїтас. Вільнюс:
Друкарня Академії, 1725. Титул і рукописні настанови
віруючому литовською мовою на форзаці

Skumin Tyszkiewicz; бл. 1572–1642), писаря ВКЛ, Адама Хрептовича (Adam Chreptowicz; 1557–1628), Миколая Тризни (Mikołaj Tryzna; ?–1640), слонімського підкоморія, та Юрія Мелешка (Jerzy Mielezko), слонімського хорунжого, яким присвячував «Verificatia niewinności» М. Смотрицький.

Переважна більшість вільнюських латиношрифтих видань із кінця XVI – до кінця XVIII ст. публікувалася у друкарні Віленської Академії – першого на теренах Литви вищого навчального закладу, який постав у 1579 р. шляхом перетворення єзуїтського колегіуму (заснованого в 1570 р.) на університет (академію). Після скасування ордену єзуїтів у 1773 р. навчальний заклад був підпорядкований Едукаційній комісії (Komisja Edukacji Narodowej) і перетворений у світський, із 1781 р. він діяв під назвою Основної Литовської школи (Szkoła Główna Litewska, Academia et Universitas Vilmensis) з польською та литовською мовами викладання, з 1795 р. – Основної Віленської школи, з 1803 до 1832 р. – Імператорського Віленського університету.

Серед найдавніших видань академічної друкарні – твори вже згаданого Станіслава Гродзицького «Prawidło Wiary Haeretyckiey To iest okazanie iż wodzowie Kacerscy nie Pismo S. ale własny mozg swoy za Regulę albo prawidło wiary sobie maia» 1592 р., «Kazanie na pogrzebie ... Katarzyny z Teczyna Radziwiłłowej, woiewodziney wilenskiey» 1592 р., а також польського філософа, логіка, єзуїтського теолога Марціна Сміглецького (Marcin Śmiglecki; 1563–1618) «Disputacia nowogrodzka» 1594 р., «Dysputacya Wileńska» 1599 р., «O iedney widomey głowie kościoła Bożego» 1600 р.

У першій половині XVII ст. у друкарні опубліковано низку праць викладача теології та проповідника, єзуїта Якуба Ольшевського (Jakub Olszewski;

бл. 1586–1634), з яких у фонді НБУВ зберігаються проповіді, виголошені при похованні великого литовського хорунжого Самуеля Паца (Samuel Pac; 1590–1627), великого литовського писаря Кшиштофа Міхала Сапіги (Krzysztof Michał Sapieha; 1607–1631) під назвою «Grono winne pod zodyakiem Sapieżyńskim w młodem wieku doyrzały snoty», королеви Речі Посполитої та Швеції Констанції Австрійської (Konstancja Habsburżanka; 1588–1631), її чоловіка короля Сигізмунда III (Zygmunt III Waza; 1566–1632) під назвою «Snopek Naiasnieyszego Zygmunta III. Króla Polskiego y Szwedzkiego ... od śmierci pożyty», а також цикл проповідей із нагоди виборів наступного короля Владислава IV (Władysław IV Waza; 1595–1648) «Harmonia nieba y ziemie na szczęśliwą elekcyą Naiasnieyszego Władysława IV», виголошених у трьох вільнюських костелах у грудні 1632 р. і надрукованих не раніше 27 січня 1633 р.

Перлиною серед видань XVII ст. є тримовний латинсько-польсько-литовський словник литовського лексикографа, одного із засновників литовської писемності, професора Віленської Академії Константінаса Сірвідаса (Konstantinas Sirvydas; 1579–1631). У збірці він представлений четвертим доповненим виданням 1677 р. Серед друків XVIII ст. виділяється катехізис литовською мовою «Pamokslas Krikscionizkas Trumpay Izgulditas» 1725 р. Примірник НБУВ цікавий розташованими на форзацах рукописними маргіналіями литовською мовою з настановами віруючому перед і після першого причастя (komunii).

У фонді НБУВ наявні також різноманітні повчання та проповіді різних авторів. Серед них «Rekollekcye duchowne na ośm dni rozłożone» 1752 р. бернардина Францішка Пшиленського (Franciszek Przyłęcki; бл. 1702–1785); «Rozmowy kapelana abo teologa nadwornego z oyczystym Panem chrześciańskim» 1752 р. єзуїтського теолога та викладача Марціна Куженецького (Marcin Kurzeniecki; 1705–1771); «Reflexy i abo myśli chrześciańskich na cały rok rozłożonych» 1754 р., два томи у перекладі з французької мови французького письменника та викладача, єзуїта Франсуа Непве (François Nepveu; 1639–1708), твори якого, перекладені різними мовами, багато разів перевидавалися; «Pacierz albo raczey kontrakt między Bogiem a człowiekiem» 1760 р. варшавського каноніка, в подальшому київського, луцького та познанського єпископа Станіслава Яна Вітвіцького (Stanisław Jan Witwicki; бл. 1630–1698); збірки проповідей 1768 і 1771 рр. єзуїта Вавжинця Ридзевського (Wawrzyniec Rydzewski; 1717–1765); двотомник 1779 р. «наук догматичних» бельгійського теолога П'єра Жозефа Анрі (Pierre-Joseph Henry; 1711–1791) (у перекладі з французької мови). Також наявні декілька видань збірок проповідей і Життя святих Петра Скарги 1747–1748, 1783, 1793 рр.

Серед видань античної літератури можна виділити переклади на польську мову хрестоматійних для єзуїтських навчальних закладів творів Саллюстія (Gaius Sallustius Crispus; 86 до н. е. – 34 н. е.) «O wojnach z Katyliną i Jugurtą» 1767 р. і Сенеки (Lucius Annaeus Seneca; 4 до н. е. – 65 н. е.) «O krótkości życia, o życiu szczęśliwym, o opatrności, o pokoju duszy, o stałości mądręgo» 1771 р.

Окремо слід відзначити наявність примірників декількох перевидань тексту Литовського статуту 1588 р. польською мовою, склад яких детально описано

в каталозі К. Естрайхера [26, s. 238–240], а саме: четвертого видання 1693[–1694] pp., п'ятого видання 1744 р., так само названого п'ятим виданням і позначеного тим же 1744 р., а насправді надрукованого не раніше 1780 р., а також шостого видання 1786 р.

На початку XIX ст. університетська друкарня видавала продукцію під іменем Юзефа Завадського (Józef Zawadzki; 1781–1838), котрий, з'єднавши її з власною друкарнею, заснованою в 1803 р., за підтримки князя Адама Казимира Чарториського (1734–1823) перетворив на передове та процвітаюче підприємство, забезпечене шрифтами різних алфавітів, іншими друкарськими матеріалами високої якості та висококласними спеціалістами. За цей період у фонді наявні видання підручників із фізики, античної літератури, загальної історії, ботаніки тощо, а також двотомник творів великого польського поета Адама Міцкевича (Adam Mickiewicz; 1798–1855), надрукований у 1822–1823 pp. На одному з примірників цього видання міститься автограф українського історика, етнографа, археографа Володимира Боніфатійовича Антоновича (1834–1908).

Одночасно з університетським випускали продукцію лагінським шрифтом інші вільнюські друкарські осередки при церковних інституціях. У фонді НБУВ зберігаються видання 1642–1805 pp. друкарні Свято-Троїцького василіанського монастиря, що діяла з 1628 р., також видання 1670–1759 pp. друкарні францисканського монастиря, що діяла з 1667 до 1781 р. з перервами, спричиненими пожежами, які кілька разів знищували монастир. Крім панегіричних творів і проповідей, ці осередки опублікували, зокрема, збірник політичних афоризмів Матеуша Длуського (Mateusz Dłuski) «Practica prudentiae politicae et militaris in 246 axiomata congesta» 1670 р., житіє беатифікованого в 1753 р. італійського монаха-францисканця Джузеппе Дези з Копертіно (Giuseppe da Copertino; 1603–1663) 1754 р. (обидва видання – у друкарні францисканців), твір Юзефа Нарольського (Józef Narolski; бл. 1715–?) «Teologia moralna» 1777 р., переклад твору священника з Тулузи Жана Батиста Компена (Jean Baptiste Compaing; 1652?–1718) «O świętobliwości u obowiązkach kapłanów» 1782 р. (два останні видання – друк василіан) тощо. Окремі з цих екземплярів прикметні своїми провенієнціями вільнюського походження. Так, у примірнику твору «Żywot przedziwny zachwyconego męża błogosławionego Jozefa Dezy z Kopertynu» (шифр In 5733) міститься напис «B. Przewielebney Siostrze Giertrudzie Radziwiłłownie Mistrzynie Now. Dobrodzieyce [...] BKSB». Тут йдеться про Марію Гертруду Радзивілл (бл. 1720–?) – черницю монастиря візиток у Вільнюсі, доньку новогрудського воєводи, історика та письменника, власника, крім інших маєтностей, українського Бердичева, князя Миколая Фаустина Радзивілла (1688–1746) і Барбари Францішки, уродженої Завіші-Кезгайло (1690–1746).

Із середини XVIII ст. до освітнього та видавничого процесу у Вільнюсі долучилися піари. Їхню друкарню було засновано в 1754 р. зусиллями ректора (керівника) вільнюського осередку піарів, педагога, історика права Мачея Догеля (Maciej Dominik Dogiel; 1715–1760). У фонді НБУВ представлені видання друкарні піарів 1758–1808 pp., серед яких слід відзначити два томи збірника

дипломатичних документів «Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni ducatus Lituaniae» М. Догеля 1758–1759 рр., підручник латинської мови чеського теолога, педагога та письменника Яна Амоса Коменського (Jan Amos Komenský; 1592–1670) «Janua Aurea Reserata Duarum Linguarum» 1768 р., два томи промов Цицерона (Marcus Tullius Cicero; 106 до н. е. – 43 н. е.) в перекладі польською мовою 1778–1793 рр. У 1804–1816 рр. друкарнею піарів керував Марчін Димінський (Marcin Dymiński), під іменем якого фіксується останнє у відділі видання цієї друкарні – публікація комедії Ігнація Биковського (Ignacy Bukowski; 1750 – після 1817) «Demokryt filozof grecki mniemany waryat» 1808 р. Також у місті діяла друкарня монастиря місіонерів (або лазаристів; Congregatio Missionis Domus Vilmensis), одне її видання церковного документу «Akt konsekracyi kosciola katedralnego zytomirskiego» датується 1805 р.

Viae ad honores... [Панегірик графу О. Сапізі]. Вільнюс: Друкарня Академії, 1755. Розворот книги.

На початку XIX ст. у Вільнюсі з'явилися нові приватні друкарні: А. Марчіновського (Antoni Marcinowski; 1781–1855), Манеса та Цимеля (Manes Romm i Zymel Nochimowicz), Б. Неймана (B. Neumann), поодинокі видання яких зберігаються у збірці НБУВ. Серед їх продукції варто назвати примірник шостого тому творів письменника, поета, філософа, вихованця Львівського єзуїтського колегіуму, примаса Ігнація Красицького (Ignacy Krasicki; 1735–1801), виданих накладом Віленського типографічного товариства (A. Marcinowski, 1819), а також видання граматики литовської мови з паралельним титулом литовською та латинською мовами «Pamokimas kalbos lituwyszkos arba žemaytyszkos = Grammatica linguae lituanicae seu samogiticae» (B. Neumann, 1829).

Звичайно, у фонді найбільшої української книгозбірні представлені й більш сучасні видання, що виходили з-під верстатів друкарень Литви аж до сьогоднішнього дня. Але завершимо екскурс по стародрукованих і рідкісних пам'ятках,

пов'язаних із Вільнюсом, публікацією творів великого українського поета, художника, мислителя Тараса Шевченка (1814–1861), а саме польськомовним виданням «Кобзаря», надрукованим у Вільнюсі в 1863 р. (Szewczenko T. *Kobzarz. Z małorossyjskiego spolszczył Władysław Syrokomla. Wilno : Nakładem A. Assa, 1863*). У 2023 р. виповнилося 160 років з часу виходу цієї книги, опублікованої в перекладі білоруського та польсько-литовського поета, драматурга, літературного критика, краєзнавця Владислава Сирокомлі (Уладзіслаў Сыракомля (Кандратовіч); 1823–1862). Видання невеликих розмірів, опубліковане без прикрас та ілюстрацій, складається зі 128 сторінок. У книзі зазначено, що видано її накладом А. Асса в друкарні А. Сиркіна. На початку після титульного аркуша з назвою міститься список публікацій видавництва А. Асса з цінами, наприкінці – перелік друкарських помилок. Згадуючи це видання польськомовного «Кобзаря», варто зазначити і той факт, що з Вільнюсом була тісно пов'язана й біографія самого Т. Шевченка, який перебував тут ще в юнацькому віці у 1828–1831 рр., мріяв повернутися, та не судилося, який і нині присутній у міському середовищі – згадками Вільнюса у поезіях і щоденникових записах, виданнями його творів, назвою вулиці, пам'ятником і меморіальною дошкою, духом вольності та свободи, притаманним сучасним литовцям, українцям і полякам.

На сторінках стародрукованих пам'яток, представлених у фонді НБУВ, натрапляємо й на візуальний образ давнього Вільнюса. Його зображення знаходимо серед багатьох європейських і світових столиць у знаменитій «Книзі хронік» (*Liber chronicarum*) німецького лікаря, історика та гуманіста Гартмана Шеделя (*Hartmann Schedel; 1440–1514*), опублікованій у 1493 р. у Нюрнберзі в друкарні Антона Кобергера (*Anton Koberger; бл. 1440–1513*), ілюстрованій гравюрами Міхаеля Вольгемута (*Michael Wolgemut; 1434–1519*) і Вільгельма Плейденвурффа (*Wilhelm Pleidenwurff; 1460–1494*). Гравюру, підписану Літуанія (*Lituania*), вміщено на звороті аркуша 279. Аналіз гравюр видання свідчить, що даний образ Вільнюса є міфічним, таке ж зображення використано ще п'ять разів на інших аркушах книги. Перше з них підписано від руки Тріп (*Treneris; арк. 23*), над наступними надруковано назви Падуя (*Padua; арк. 44 зв.*), Марсель (*Massilia; арк. 61*), Мец (*Metis; арк. 110 зв.*) і Ніцца (*Nicea urbs; 194 зв.*). В одному із примірників (шифр ІА 354) давнього читача, певне, стривожило зображення найбільшого храму Вільнюса з мусульманською символікою у вигляді півмісяця на шпилі, і він перемалював його в хрест. Цікаво, що цей примірник, згідно із маргінальним записом 1621 р., походить зі збірки вільнюських бернардинів [12, № 427], і це єдина книга такого походження серед інкунабул і палеотипів збірки НБУВ.

З урахуванням факту перебування примірника у Вільнюсі стає зрозумілим, чому на гравюрі підписано й окремі об'єкти, серед яких костел св. Казимира (*Ecclesia S^{ti} Casimiri*) (перший храм у місті в стилі раннього бароко, побудований за зразком римської базиліки Іль-Джезу у 1596–1604 рр.), міські ворота, серед яких Остра брама (*Ostra Brama*) з позначеною чудотворною іконою Богородиці, а також інші, які не збереглися до сьогодні, – Пречиста (*S. Preczysta*), Порта Сальваторіс (*Porta Salvatoris, Ворота Спасителя*). Споруду на горі над

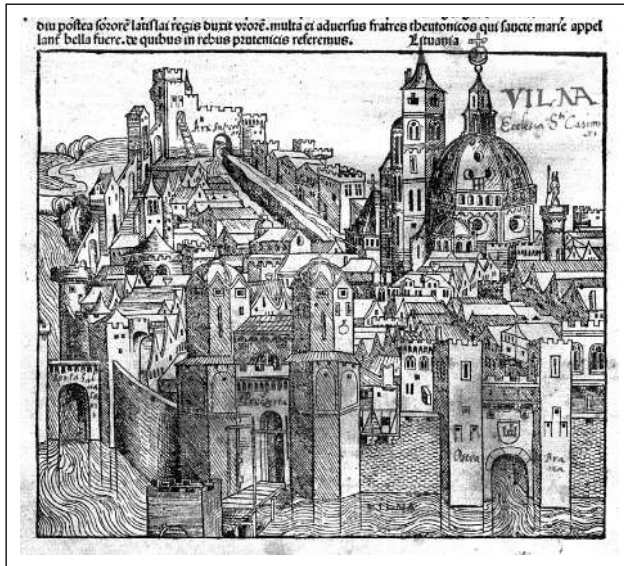
містом підписано «Високий замок» (Arx Superior). Позначено ріку Вілна (Vilna), так само підписано всю гравюру (Vilna). Цікаво, що книга надалі опинилася у збірці Києво-Печерської лаври.

Найвідоміше зображення Вільнюса, яке відтворює справжню міську забудову, вміщено на гравюрі у виданні нідерландського картографа та видавця Йоганна Янсоніуса (Johannes Janssonius; 1588–1664) «*Illustriorum principumque urbium septentrionalium Europae tabulae*», опублікованому без зазначення дати, близько 1660 р. Загалом ця знаменита, дещо схематична ілюстрація-мідерит була створена для першого в історії світової картографії атласу міст світу «*Civitates Orbis Terrarum*», що друкувався в Кельні впродовж 1572–1618 рр. Авторами атласу були німецький теолог, географ, картограф і видавець Георг Браун (Georg Braun; 1542–1622) і фламандський графік, гравер і картограф Франц Хогенберг (Frans Hogenberg; 1535–1590). Панорамне зображення міста представлене у манері документальності та точного відтворення деталей, яскраво розфарбоване аквареллю. Походить примірник великоформатного атласу з колекції Мікошевських [22, с. 138–168].

Пов'язують українців зі столичним містом Вільнюсом і персоналії вітчизняних діячів. Серед них гравери, що працювали у Вільнюсі та у Києві: визначні майстри брати Олександр і Леонтій Тарасевичі (бл. 1640–1727; 1650 – бл. 1703), Інокентій Щирський (бл. 1650–1714), Лаврентій Кщонович (бл. 1650–1703). Вони склали основу художньо-мистецького осередку Києво-Печерської лаври рубежу XVII–XVIII ст., активно втілюючи у працях київського періоду тодішні провідні європейські надбання естетики бароко.

Вільнюс нерозривно пов'язаний із постаттю неодноразово згаданого полеміста, богослова, мовознавця Мелетія Смотрицького. Тут він проживав, тут були надруковані його твори та підготовлені ним видання.

Також Вільнюс із його єзуїтською академією був популярним місцем здобуття подальшої освіти студентів Києво-Могилянської колегії, пізніше академії. Зокрема, тут продовжили навчання майбутній церковний діяч, богослов, поет і проповідник, чернігівський архієпископ, один із провідних діячів київського наукового осередку другої половини XVII ст. Лазар Баранович (бл. 1620–1693), богослов, філософ і письменник Стефан Яворський (1658–1722), один зі сподвижників гетьмана Івана Мазепи, автор першої української конституції, поет, гетьман у вигнанні Пилип Орлик (1672–1742). Ці культурні зв'язки відклалися й у книжкових раритетах. Яскравим прикладом є надрукований у 1683 р. у чернігівській друкарні Троїцько-Іллінського монастиря панегіричний твір «*Redivivus Phoenix illustrissimus ac reverendissimus pater Lazarus Baranowicz archiepiscopus czernihoviensis, nowogradensis*». Автором тексту панегірика вважається архімандрит Лаврентій Кщонович, гравюристи-мідерити вирізав Інокентій Щирський. Керував друкарнею, фундованою Лазарем Барановичем у Новгороді-Сіверському, потім у Чернігові, Семен Ялинський (? – після 1695), вихованець Вільнюса, пізніше його замінив Лука, який теж переїхав із столиці ВКЛ. Твір у фонді НБУВ представлений двома унікальними, на жаль дефектними, примірниками, яких немає у жодній іншій збірці світу.

Шедель Г. Хроніка. Нюрнберг, 1493.
Зображення Вільнюса з підписами

З Вільнюсом українців історично пов'язують також імена та діяльність представників українських князівських і шляхетських родів, які відігравали помітну роль у політичному та військовому житті Литовсько-Руської держави. У шерезі цих постатей варто відзначити віленського каштеляна, трокського воєводу, великого гетьмана ВКЛ князя Костянтина Івановича Острозького (1460–1530), його сина – київського воєводу князя Василя Костянтина Костянтиновича Острозького (бл. 1526–1608), великого гетьмана ВКЛ, канцлера ВКЛ, віленського воєводу князя Михайла Серватія Вишневецького (1680–1744) та інших.

Аналіз провенієнцій книг вільнюських друкарень із фондів НБУВ показує, що ці видання в різний час потрапили до збірок різноманітних навчальних закладів, монастирів, публічних книгозбірень, приватних бібліотек. Зокрема, вільнюські друки опинилися у львівських книгозбірнях отців василіан, Церковного музею, Оссолінеумі, київських бібліотеках Києво-Софійського собору, Київської духовної семінарії, Київського університету св. Володимира. Також вони увійшли до збірок ряду єзуїтських колегіумів, Подільської та Луцько-Житомирської духовних семінарій, бібліотек межирицьких піарів, бердичівських кармелітів, вінницьких капуцинів тощо. Серед найбільших приватних книгозбірень варто назвати бібліотеки ординації Красинських, Вишневецьких-Мнішків, Любомирських, Шодуарів, Стецьких, Монтрезорів, Загінецької збірки Стажинських, книгозбірні відомого житомирського бібліофіла Жигмунта Славошевського.

Серед інших видання вільнюського друку відклалися у бібліотеці князя Михайла Серватія Вишневецького герба Корибут, яка перейшла у спадок до графів Мнішків. Князь Михайло Серватій Вишневецький, літератор і бібліофіл, у родовому маєтку Вишнівець на Волині зібрав велику бібліотеку більш ніж у 3500 томів, добре відому його сучасникам. Дослідженню цієї книгозбірні присвячено

численні наукові праці І. О. Ціборовської-Римарович, зокрема опубліковані у вільнюських часописах [22, с. 28–53; 30]. У книжковому фонді Вишнівської бібліотеки насамперед віддзеркалилися ідеологічні та культурні явища доби Просвітництва, а тому перше місце посідала продукція французьких друкарень і франкомовна література. Видання друкарень Речі Посполитої становили відносно невелику частину фонду, але в ній були вільнюські друки. Наприклад, це примірник творів Сенеки «*O dobrodziejstwach ksiąg siedmiorgo*» у перекладі польського поета та перекладача Лукаша Гурницького (Łukasz Górnicki; 1527–1603) (друкарня єзуїтів, 1772), а також згадані твори Мелетія Смотрицького «*ANTI-ГРАФН*» 1608 р. і «*ΘΡΗΝΟΣ*» 1610 р.

У бібліотеці Антонія Мотовидла, секретаря підкоморія ВКЛ Яна Кароля Мнішека (1716–1759), було видання судових промов Квінтіліана (Marcus Fabius Quintilianus; бл. 35 – бл. 100) «*Mowy sądowe*» (друкарня піарів, 1769–1771) у перекладі польською мовою, математика Бернарда Сіруца (Bernard Siruć; 1731–1784).

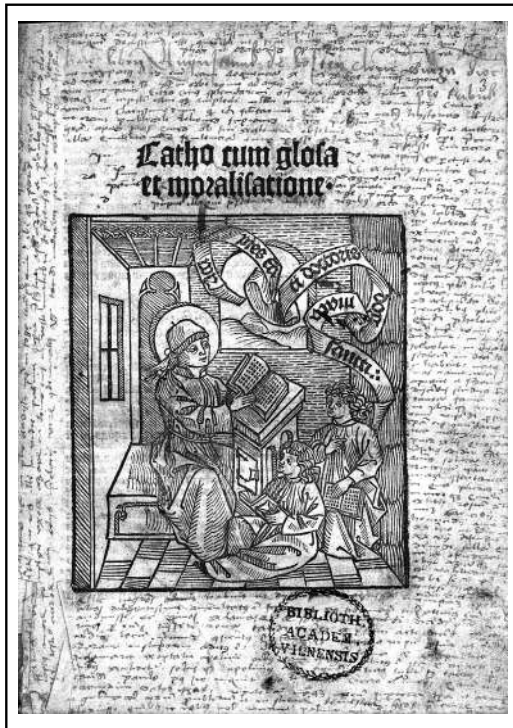
Вільнюські видання потрапили й до бібліотечних фондів католицьких монастирів, що функціонували на етнічних українських землях. За рукописним каталогом книгозбірні Бердичівського монастиря босих кармелітів 1781 р. (Інститут рукопису НБУВ, ф. 1, спр. 6413) у фонді серед більш ніж 7200 томів налічувалися 42 вільнюські видання з моральної теології, катехетики, аскетичної, церковного права, проповіді, агіографічної літератури. Серед цих друків агіографічні твори та збірки єзуїта Петра Скарги «*Żywoty Świątych*» (друкарня Академії, 1747–1748), василіанина Ігнація Стебельського (Ignacy Stebelski; бл. 1748 – бл. 1805) «*Dwa wielkie światła na horyzoncie połockim z cieniów zakonnych powstające, czyli Żywoty śś. panien u matek Ewfozyny u Parascewii, zakonnic u hegumeni*» (друк василіан, 1781); збірник духовних порад кармеліта Владислава від св. Діонісія (Władysław od św. Dionizego) «*Korona całego roku*» (друк піарів, 1762–1763); переклад класичного твору августиніанця Томи Кемпійського (Thomas a Kempis; бл. 1380–1471) «*O naśladowaniu Chrystusa Pana*» (*De imitatione Christi*; 1770). Серед історичних праць, зокрема, п'ятитомна «*Historia polska*» (друк піарів, 1763–1767) пера французького письменника, секретаря польського короля Станіслава Августа Понятовського П'єра Жозефа Соліньяка (Pierre Joseph de Solignac; 1686–1773), «*Woyny znaczniejsze przed narodzeniem i po narodzeniu Chrystusa Pana aż do ... roku 1763*» (друкарня Академії, 1763) пера єзуїта Францішка Папроцького (Franciszek Paprocki; 1723–1805), твори згадуваного василіанина Ігнація Стебельського «*Chronologia albo ... zebranie znaczniejszych w Koronie Polskiej u w Wielkim Xięstwie Litewskim ... dziejow u rewolucyi*» (т. 2; друк василіан, 1782), «*Przydatek do Chronologii*» (т. 3; друк василіан, 1783). Були у фонді монастирської бібліотеки чотири томи «*Dikcyonarza filozoficznego religii*» (друкарня Академії, 1782) французького католицького священика, письменника, єзуїта Клода Франсуа Ноннотта (Claude-François Nonnotte; 1711–1793), праця професора права, київського каноніка Ієроніма Стройновського (Hieronim Stroynowski; 1752–1815) «*Nauka prawa przyrodzonego, politycznego, ekonomiki polityczney, u prawa narodów*» (друкарня Академії, 1785), праця єзуїта Домініка де Колонія

(Dominique de Colonia; 1660–1741) про ораторське мистецтво «De arte rhetorica libri quinque» (друкарня Академії, 1770).

Також у бібліотеці бердичівських кармелітів знаходився примірник виданого анонімно твору іспанського письменника, філософа та теоретика літератури, єзуїта Бальтасара Грасіана (Baltasar Gracián y Morales; 1601–1658) «Nauka dla powych spowiedników...» (дві частини; друк піарів, 1765–1766) у перекладі з італійської мови писаря ВКЛ, вільнюського кафедрального каноніка Павла Ксаверія Бжостовського (Paweł Ksawery Brzostowski; 1739–1827). Інші примірники цього видання були у книгозбірнях Дубровицького монастиря піарів і Городищенського монастиря взутих кармелітів [18, №№ 88, 89].

У монастирській збірці острозьких капуцинів зберігався примірник праці «Prawdy moralne theologiczne niektóre kazaniami, inne kontrowersyami ... dowiedzione» (друк піарів, 1760) домініканця Домініка Коханського (Dominik Kochański) [19, № 111]. У книгозбірні Дерманського Свято-Троїцького василіанського монастиря знаходились примірники праці богослова, ректора Віленської Академії, єзуїта Тобіаса Арента (Tobiasz Arent; 1646–1724) «Studium polemicum pro Doctrina Catholica» (друкарня Академії, 1716) [19, № 95], «Constitutiones capituli Basiliani generalis Brestae A. D. 1772» (друк василіан, 1772) [19, № 97], однієї з найвідоміших праць вже згаданого єзуїта, викладача риторики та граматики в різних колегіумах ордену, ректора Несвізького єзуїтського колегіуму Марціна Куженецького «Nauki z Ewangelii na niedziele y święta kościoła greckiego w unii z kościołem rzymskim zostaiącego» (друкарня Академії, 1752) [19, № 105].

Фонди найбільшої української книгозбірні поєднують зі столицею Литви й місцеві литовські збірки, книги з яких унаслідок різних історичних перипетій опинилися в Києві. Кілька примірників із колекції палеотипів, тобто видань першої половини XVI ст., представляють збірку вільнюських кармелітів [13, №№ 1358, 1916, 2363]. Цікаво, що вони потрапили до фонду НБУВ різними шляхами. Серед них твір Овідія (Publius Ovidius Naso; 43 до н. е. – 17 н. е.) «De arte ama[n]di et de remedio amoris», опублікований у Венеції у друкарні Д. Такуїно (Giovanni Tacuino) в 1506 р. (шифр Pal 853). Книжка має записи Павла Тишкевича (Paulus Thyszkiewicz Jud. Ter. Trocen.), вільнюського монастиря босих кармелітів, потім через бібліотеку Віленської Академії вона потрапила до Університету св. Володимира. Видання твору Лукана (Marcus Annaeus Lucanus; 39–65) «Ann[a]eus Lucanus cum duobus co[m]mentis Omniboni et Sulpitii» (De bello civili), видане у Венеції в друкарні Б. Дзані (Bartolomeo Zani) в 1505 р. (шифр Pal 1688), прийшло у складі збірки Хрептовичів, містить друкований екслібрис Адама Хрептовича (Adami. Com. Chreptowicz) (1768–1844) [17; 8; 15, с. 152–161]. «Історія Пелопоннеської війни» (De bello Peloponnesium Atheniensiumque libri VIII) Фукідида (Θουκυδίδης; бл. 460 до н. е. – бл. 396 до н. е.) у кельнському виданні Яспара з Геннепа (Jaspar von Genner) 1550 р. (шифр Pal 1816) також має записи Павла Тишкевича, пізніше, судячи з провенієнцій, примірник опинився у бібліотеці Бердичівського монастиря босих кармелітів [21].

Катон. Двовірші. Лейпциг, 1494.
Титул із печаткою бібліотеки
Вільнюської єзуїтської академії

Найбільше представлена серед інкунабул – книга другої половини XV ст. – збірка Вільнюської єзуїтської академії. Серед видань твір «Корабель дурнів» (*Stultifera navis*) С. Бранта (Sebastian Brant; 1457–1521) у базельському виданні Й. Бергмана (Johann Bergmann) 1498 р. (шифр ІА 85), праця Цицерона «*De Officiis*» у венеціанському виданні Ф. Пінці (Filippo Pinzi) 1500 р. (шифр ІА 103), «Гербарій» (*Herbarius*), опублікований у Лувені в друкарні Й. Вельденера (Johann Veldener) в 1486 р., переплетений разом із кулінарним твором гуманіста та бібліотекаря Ватиканської бібліотеки Б. Платіни (Bartolomeo Platina; 1421–1481) «*De obsoniis ac de honesta voluptate et valetudine*», надрукованим також у Лувені в друкарні Йохана з Вестфалії (Johann von Westfalen) між 1484 і 1487 рр. (шифр ІА 159(1–2)). Також медичні твори (*Opera medicinalia*) асирійського лі-

каря Юханни ібн Масавайха (Johannes Mesue; бл. 776 – бл. 855) у венеціанському виданні Б. Локателло (Boneto Locatello) 1495 р. (шифр ІА 220), медичний твір Д. М. Савонаролі (Giovanni Michele Savonarola; 1384–1461) «*Practica medicinae, sive De aegritudinibus*» у венеціанському виданні А. Бонетті (Andrea Bonetti) 1486 р. (шифр ІА 351), рідкісний примірник латинсько-голландського словника, виданого в 1500 р. у Девентері в друкарні Якоба з Бреди (Jacob van Breda) (шифр ІА 322) [12, №№ 99, 136, 227, 381, 310, 424, 504] та ін. Найдавнішим є твір «Діалог» (*Dialogus creaturarum moralisatus*), приписуваний Ніколі з Бергамо (Nicolaus Pergamenus), а також міланському лікареві Майно де Майнері (Mauro de Maureni, Magnus Mediolanensis; 1290–1368), надрукований у Кельні у К. Вінтерса (Conrad Winters de Homborch) в 1481 р. (шифр ІА 231) [12, № 333].

Окремі примірники книгозбірні вільнюських єзуїтів мають записи, пов'язані з Вільнюсом. Наприклад, видання «Історії Пелопоннеської війни» (*Historia belli Peloponnesiaci*) Фукидіда (Тревизо : Johannes Rubeus, бл. 1483), переплетене разом із твором П. Орозія (Paulus Orosius; бл. 380 – бл. 420) «Історія проти язичників» (*Historiae adversus paganos*) (Венеція : Bernardinus de Vitalibus, 1500) (шифр ІА 238(1–2)), містить серед давніх записів один про володіння книжкою Матвія, алтарника вільнюського кафедрального собору та проповідника у церкві св. Іоанна в 1552 р. [12, №№ 479, 345]. У виданні двовіршів Катона (*Disticha*

Catonis. Лейпциг : Konrad Kachelofen, 1494) – популярного посібника для вивчення латинської мови з короткими віршами та афоризмами, приписуваними Діонісію Катону (Dionysius Cato), також є численні давні маргіналії (шифр ІА 98). Один із записів містить вірш, присвячений вільнюському єпископу Євстахію Волловичу (1572–1630), текст якого частково опубліковано в каталозі інкунабул НБУВ [12, № 125].

Зі збірки Вільнюської єзуїтської академії походять томи 2–5 п'ятитомника творів Аристотеля (Αριστοτέλης; 384–322), виданого у Венеції у друкарні Альда Піа Мануція (Aldo Pio Manuzio; 1449–1515) упродовж 1495–1498 рр. (шифри ІА 32 – ІА 35). Ці книги є найдавнішими виданнями друкарні Альдів у фонді НБУВ [12, № 38; 23, № 1; 29, № 1]. До бібліотеки Академії вони надійшли у складі зібрання польського короля, великого литовського князя Сигізмунда II Августа (1520–1572), мають його суперекслібри.

Викладені приклади демонструють різні шляхи надходження до українських сховищ стародруків зі збірок Вільнюса. Не можна оминати увагою й кілька організованих переміщень книг упродовж першої половини ХІХ ст. Зокрема йдеться про книжкові пам'ятки з академічної бібліотеки вільнюських єзуїтів. Про долю цього навчального закладу вже йшлося вище в контексті видань його потужної друкарні, зокрема про перетворення єзуїтської академії у світську школу після скасування Товариства Ісуса, і потім у Віленський університет.

Після закриття університету у Вільнюсі внаслідок масової участі його студентів у польському повстанні 1830–1831 рр. і створення на його базі Медико-хірургічної та Духовної академії, цінні фонди університетської бібліотеки було розподілено між різними установами Російської імперії. Частина книг було передано до новоствореного Київського університету св. Володимира [15, с. 36]. У 1842 р. у зв'язку з революційними настроями слухачів російська влада закрила Вільнюську медико-хірургічну академію. Її спеціалізовану книгозбірню в кількості понад 12 тисяч примірників було також переміщено до Київського університету св. Володимира [15, с. 37–38]. Зараз її частина зберігається цілісною колекцією, у її складі налічується більше 7 тисяч книг. Серед цих видань представлені інкунабули, палеотипи й інші раритетні стародруковані пам'ятки. Частина книг збірки Віленської Академії було повернуто у другій половині 1950-х рр. до Вільнюса [27, р. 65–67; 31, р. VIII, XXXVIII]. Про перебування книг у Києві нагадують лише давні печатки на примірниках «Київський університет св. Володимира».

Говорячи про історію приватних бібліотек, доля яких пов'язана з українськими та литовськими теренами, неможливо оминати увагою книгозбірні представників князівського роду Сапіг герба Лис. Бібліотекознавчі студії по виявленню та книгознавчому аналізу стародруків із провенієнціями Сапіг у фондах бібліотек України дозволили поглибити знання про долю їхніх збірок і доповнити солідну науково-бібліографічну працю-каталог литовських колег про Ружанську бібліотеку Сапіг [25]. В Україні нині стародруки збірки Сапіг зберігаються у фондах НБУВ, Бібліотеки Ніжинського державного університету імені М. Гоголя, Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечнікова,

Одеської національної наукової бібліотеки, загалом 42 видання XVI–XVIII ст. Серед них представлена продукція друкарень Амстердама, Антверпена, Аугсбурга, Венеції, Ганау, Гданська, Каліша, Кельна, Кракова, Лейдена, Ліона, Лувена, Львова, Нюрнберга, Парижа, Познані, Понте-а-Муссона, Росток, Франкфурта на Майні. Джерелознавчий аналіз провенієнцій засвідчив приналежність виявлених примірників чотирьом представникам роду Сапіг: Казимирові Леону Сапізі (1609–1656) – наймолодшому синові канцлера Льва Сапіги, політичному та військовому діячеві ВКЛ, дипломату, оратору, ерудиту, поліглоту (володів 8-ма мовами), меценату; Павлові Бернардові Сапізі (1656–1715) – члену Ордену цистерціанців, абатові цистерціанського монастиря у Парадижу (Познанська дієцезія), жмудському біскупові; Янові Фридеріку Сапізі (1680–1751) – троцькому каштелянові, згодом канцлеру ВКЛ, великому бібліофілові, літератору, засновникові місії Ордену єзуїтів у Кодені та бонефактору Берестейського єзуїтського колегіуму; Олександрові Сапізі (1773–1812) – члену Товариства шанувальників наук, автору публікацій зі стандартизації мір і ваг на теренах колишньої Речі Посполитої, журнальних статей із геології, географії, етнографії.

Основу так званої Бібліотеки Сапігіана заклала книгозбірня канцлера Льва Сапіги та його синів, наймолодший із яких Казимир Леон у 1655 р. заповів її у кількості близько 3000 книг Вільнюській єзуїтській академії. До фондів НБУВ книги Сапіг потрапили через бібліотеку Університету св. Володимира кількома шляхами, насамперед після вищезгаданого розформування Вільнюського університету, а пізніше і Вільнюської медико-хірургічної академії. Інший історичний шлях – із Берестейського єзуїтського колегіуму, який було скасовано в 1773 р., а його збірку згодом передано до Дорогичинського повітового дворянського училища, з якого в 1853 р. книги єзуїтської бібліотеки надійшли до Університету св. Володимира у Києві. Серед стародруків, які у минулому належали Сапігам, а нині зберігаються в НБУВ, твори античних авторів: Евкліда (Ευκλείδης; бл. 325 – бл. 270), Лукреція Кара (Titus Lucretius Carus; бл. 99/95–55), Валерія Максима (Valerius Maximus; I ст. н. е.), Плінія Старшого (Gaius Plinius Secundus; 23/24–79), Цицерона (Marcus Tullius Cicero; 106–43), Ювенала (Decimus Junius Juvenalis; бл. 60 – бл. 132); видання медичної тематики авторства лікарів минулого: Клавдія Галена (Γαληνός, Claudius Galenus; 129/131 – бл. 200), Гелія Еобана (Helius Eobanus Hessus; 1488–1540), Абрахама Закути (Abraham Zacuto Lusitano; 1575–1642); знаменитий атлас «Theatrum orbis terrarum» (Амстердам, 1635) Віллема та Йохана Блау (Willem Janszoon Blaeu; 1571–1638; Joan Blaeu; 1596–1673). Українській Сапігіані присвячено публікацію І. О. Ціборовської-Римарович, вміщену у збірнику виступів на конференції у Вільнюському університеті [30].

Викладений матеріал яскраво демонструє багатство та різноманітність стародрукованої літуаніки у фонді найбільшої української книгозбірні, проявляє давні тісні контакти українського та литовського книжкового середовища. Наведені факти ілюструють побутування видань різних друкарень Вільнюса, починаючи від найдавніших, у фондах монастирських, приватних, інституційних бібліотек на українських теренах. Ці книги надруковано латинським і кириличним

шрифтами польською, латинською, литовською, церковнослов'янською мовами. Описані примірники засвідчують різну інформаційну наповненість стародрукованих пам'яток із фонду НБУВ, пов'язаних із давньою столицею Великого князівства Литовського, через візуальне представлення, фонди монастирських і магнатських книгозбірень, доля яких пов'язана з Вільнюсом і Києвом.

Список бібліографічних посилань

1. Бондар Н. П. Видання Івана Федорова та Петра Мстиславця з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: дослідження, попримірниковий опис. Київ, 2012. 312 с. : іл.
2. Бондар Н. П. Вільнюський Часовник 1568–1572 рр. у контексті дослідження місцевого кириличного книговидання. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації. Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 6–8 жовтня 2020 р.)*. Київ, 2020. С. 260–264.
3. Бондар Н. П. Вільнюські Євангелія 1575–1644 рр. з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: дослідження, попримірниковий опис, альбом ілюстрацій. Київ, 2021. 483 с.
4. Бондар Н. П. Украинская рукописная Скориниана: попытка анализа датированных списков XVI ст. и круг их создания. *Здабытки : Документальныя помнікі на Беларусі / Нацыянальная бібліятэка Беларусі*. Мінск, 2018. Вып. 21. С. 22–32.
5. Бондар Н. П. Унікальні варіанти друку Євангелія учительного (Єв'є, 1616). *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2017. Вип. 47. С. 99–117.
6. Бондар Н. П., Рудакова Ю. К. Круглий стіл «Освітня книга ранньомодерної доби в Україні: побутування та історико-культурне значення» (з нагоди 400-річчя виходу «Граматики» Мелетія Смотрицького). *Бібліотечний вісник*. Київ, 2019. № 5. С. 43–45.
7. Вознесенський А. В. Острозька типографія і видання послань Константинопольського патріарха Єремії II. *Острозька давнина*. Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2019. Вип. 6. С. 113–129.
8. Голобуцький П. В. Бібліотека Хрептовичів: люди, події, книги. *Рукописна та книжкова спадщина України*. Київ, 2000. Вип. 5. С. 59–73.
9. Гусева А. А. Издания кирилловского шрифта второй половины XVI в. : сводный каталог : Кн. 1–2. Москва : Индрик, 2003. 1356 с. : ил.
10. Дудник І. М. До питання про місце публікації «Ключа царства небесного» Герасима Смотрицького. *Острозька давнина*. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2019. Вип. 6. С. 130–139.
11. Іванова О. А. Слов'янська рукописна кирилична книга XVI ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : науковий каталог : палеографічний альбом / О. А. Іванова, О. М. Гальченко, Л. А. Гнатенко. Київ, 2010. 791 с.
12. Каталог інкунабул / уклад Б. Зданевич; упорядник Г. І. Ломонос-Рівна. Київ : Наукова думка, 1974. 252 с. : іл.
13. Каталог палеотипов из фондов Центральной научной библиотеки имени В. И. Вернадского НАН Украины / составитель М. А. Шамрай; при участии Б. В. Грановского, И. Б. Торбакова. Киев : Наукова думка, 1995. 550 с. : ил.
14. Книги Франциска Скорини у зібранні Центральної наукової бібліотеки Академії наук УРСР / укладачі І. О. Ціборовська-Римарович, Ю. А. Лабинцев, І. В. Стадниченко. Київ : ЦНБ, 1991. 80 с. : іл.
15. Колесник Е. А. Книжные коллекции Центральной научной библиотеки Академии наук УССР. Киев : Наукова думка, 1988. 115 с.
16. Лауцявичюс Э. Бумага в Литве в XV–XVII веках. Вильнюс : Мокслас, 1979. 188 с. : ил.
17. Мяскова Т. Є., Ковальчук Г. І. Родова бібліотека графів Йоахіма та Адама Хрептовичів. *Історичні бібліотечні зібрання та колекції у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Довідник*. Вип. 1: Історичні бібліотеки державних навчальних установ Києва. Київ, 2020. С. 152–161.

18. Стародруки Речі Посполитої XVII–XVIII ст. у Волинських збірках : каталог / укладачі: С. В. Позіховська, О. Л. Позіховський. Луцьк, 2006. 104 с. : іл.
19. Стародруки Речі Посполитої XVI–XVIII ст. у зібраннях Музею книги та друкарства м. Острога і Волинського краєзнавчого музею : каталог / укладачі: О. Л. Позіховський, С. В. Позіховська. Луцьк, 2005. 106 с., [7] арк. іл.
20. Татаренко Л. Жалоба игумені Василицы Сапежанки перед судом Виленской Магдебургии в марте 1609 года: несколько замечаний по истории женского монашества восточного обряда в первые годы Брестской унии. *Między Rzycem a Nowosybirskiem : Księga jubileuszowa dedykowana ks. Marianowi Radwanowi SCJ*. Lublin : Wydawnictwo KUL, 2012. S. 689–700.
21. Ціборовська-Римарович І. Бібліотека Бердичівського монастиря босих кармелітів. *Історичні бібліотечні зібрання та колекції у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Довідник. Вип. 1: Історичні бібліотеки державних навчальних установ Києва. Київ, 2020. С. 83–89.
22. Ціборовська-Римарович І. О. Родові бібліотеки правобережної України XVIII століття (Вишневських-Мнішеків, Потоцьких, Мікошевських): історична доля та сучасний стан. Київ : НБУВ, 2006. 396 с.
23. Шамрай М. А. Альдини в бібліотеках України. Київ : Академперіодика, 2008. 144 с. : іл.
24. Шамрай М. А. Маргіналії в стародруках кириличного шрифту 15–17 ст. з фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ : НБУВ, 2005. 334 с.
25. *Bibliotheca Sapiehana*. Vilniaus universiteto bibliotekos rinkinys : katalogas / Vilniaus universitetas ; sudarė A. Rinkūnaitė. Vilnius : Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010. XLV, 649 p. : il. (Fontes Historiae Universitatis Vilmensis).
26. Estreicher K. *Bibliografia Polska*. Kraków : Polska Akademia Umiejętności, 1933. T. 29. X, 373, [1] s., III k. tabl.
27. Kažuro I., Grigonis E. Levas Vladimirovas ir senojo Vilniaus universiteto bibliotekos knygų gražinimo peripetijos. *Sugrąžinta praeitis / Vilniaus universitetas ; sudarytojai A. Pacevičius, A. Pečeliūnaitė*. Vilnius : Vilniaus universiteto leidykla, 2014. (Bibliotheca Lituana ; 3). P. 54–75.
28. Martynas Mažvydas. URL: <https://www.vle.lt/straipsnis/martynas-mazvydas/>
29. Shamrai M. Aldines in libraries of Ukraine. Catalogue / new corr. a. comp. ed. by Michał Spandowski ; pr. coord. Janusz A. Rieger. Warsaw : IBI AL : DiG, 2012. 200 p.
30. Tsiborovska-Rymarovych I. Vyznivetsky Castle Library of Prince Mychailo Servaty Vyznivetsky – historical book heritage and object of bibliographical and historical reconstruction. *Sugrąžinta praeitis / Vilniaus universitetas ; sudarytojai A. Pacevičius, A. Pečeliūnaitė*. Vilnius : Vilniaus universiteto leidykla, 2014. (Bibliotheca Lituana ; 3). P. 166–182, 247–251 : il.
31. Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai : katalogas / Vilniaus universitetas ; sudarė N. Feigelmanas, I. Daugirdaitė, P. Račius. Vilnius : Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003. lxxviii, 584 p. : il. (Fontes historiae Universitatis Vilmensis).

References

1. Bondar, N. P. (2012). Vydannia Ivana Fedorova ta Petra Mstyslavtsia z fondiv Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho : doslidzhennia, poprymirnykovyj opys [Publications of Ivan Fedorov and Petro Mstislavets from the funds of the Vernadskyi National Library of Ukraine : research, copy-by-copy description]. Kyiv. [In Ukrainian].
2. Bondar, N. P. (2020, October). Vilniuskyy Chasovnyk 1568–1572 rr. u konteksti doslidzhennia mistsevoho kyrylychnoho knyhovydannia [Vilnius Horologion of 1568–1572 in the context of local cyrillic book printing revival]. In *Library. Science. Communication. Development of library and information potential in conditions of digitization/ Proceedings of the International Scientific Conference* (pp. 260–264), V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
3. Bondar, N. P. (2021). Vilniuskyy Yevanheliia 1575–1644 rr. z fondiv Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho : doslidzhennia, poprymirnykovyj opys, albom iliustratsii [Vilnius Gospels 1575–1644 from the funds of the Vernadskyi National Library of Ukraine : research, copy-by-copy description, album of illustrations]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

4. Bondar, N. P. (2018). *Ukrainskaia rukopisnaia Skoriniana : popytka analiza datirovannykh spiskov XVI st. i krug ikh sozdaniia* [Ukrainian manuscript Skoriniana : an attempt to analyze dated lists of the 16th century and the circle of their creation]. *Zdabytki: Dokumentalnyiia pomniki na Belarusi*, 21, 22-32. [In Russian].
5. Bondar, N. P. (2017). *Unikalni varianty druku Yevanheliia uchytelnoho (Yevie, 1616)* [Unique Variants of Didactic Gospel Print (Vievis, 1616)]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 47, 99-117. [In Ukrainian].
6. Bondar, N. P. & Rudakova, Y. K. (2019). *Kruhlyi stil "Osvitnia knyha rannomodernoï doby v Ukraini: pobutuvannia ta istoryko-kulturne znachennia" (z nahody 400-richchia vykhodu "Hramatyky" Meletii Smotrytskoho)* [Round table "Educational book of the early modern era in Ukraine: everyday life and historical and cultural significance" (on the occasion of the 400th anniversary of the publication of "Grammar" by Meletii Smotrytskyi)]. *Biblioteknyi Visnyk*, 5, 43-45. [In Ukrainian].
7. Voznesenskyj, A. V. (2019). *Ostrozka typohrafiia i vydannia poslan Konstantynopolskoho patriarkha Yeremii II* [Ostroh printing house and publications of letters by the Patriarch of Constantinople Jeremiah II]. *Ostrozka davnyina*, 6, 113-129. [In Ukrainian].
8. Holobutskyj, P. V. (2000). *Biblioteka Khreptovychiv: liudy, podii, knyhy* [Chreptowicz library: people, events, books]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy*, 5, 59-73. [In Ukrainian].
9. Guseva, A. A. (2003). *Izdaniia kirillovskogo shrifta vtoroi poloviny XVI v. : svodnyi katalog* [Editions of the Cyrillic font of the second half of the 16th century : union catalogue]. Moscow, Russia. [In Russian].
10. Dudnyk, I. M. (2019). *Do pytannia pro mistse publikatsii "Kliucha tsarstva nebesnoho" Herasyma Smotrytskoho* [On the issue of the place of publication of "The Key of the Kingdom of Heaven" by Gerasim Smotrytskyi]. *Ostrozka davnyina*, 6, 130-139. [In Ukrainian].
11. Ivanova, O. A., Halchenko, O. M. & Hnatenko, L. A. (2010). *Slovianska rukopysna kyrylychna knyha XVI st. z fondiv Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho : naukovi katalog : paleohrafichniy albom* [Slavic handwritten Cyrillic book of the 16th century from the funds of the Manuscript Institute of the Vernadskyi National Library of Ukraine : scientific catalogue : paleographic album]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
12. Zdanevych, B. (Comp.) (1974). *Katalog inkunabul* [Catalogue of incunabula]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
13. Shamraj, M. A. (Comp.) (1995). *Katalog paleotipov iz fondov Tsentralnoi nauchnoi biblioteki imeni V. I. Vernadskoho NAN Ukrainy* [Catalogue of paleotypes from the collections of the Vernadskyi Central Scientific Library of the National Academy of Sciences of Ukraine]. Kyiv, Ukraine. [In Russian].
14. Tsiborovska-Rymarovych, I. O., Labyntsev, Yu. A. & Stadnychenko, I. V. (Comps.) (1991). *Knyhy Frantsyska Skoryny u zibranni Tsentralnoi naukovoï biblioteki Akademii nauk URSSR* [Books by Francysk Skaryna in the collection of the Central Scientific Library of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
15. Kolesnik, E. A. (1988). *Knizhnyie kollektcii Tsentralnoi nauchnoi biblioteki Akademii nauk USSR* [Book collections of the Central Scientific Library of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR]. Kyiv, Ukraine. [In Russian].
16. Laucevičius, E. (1979). *Bumaga v Litve v XV–XVII vekakh* [Paper in Lithuania in the 15th–17th centuries]. Vilnius, Lithuania. [In Russian].
17. Miaskova, T. Ye. & Kovalchuk, H. I. (2020). *Rodova biblioteka hrafiv Yoakhima ta Adama Khreptovychiv* [Genealogical library of Counts Joachim and Adam Chreptowicz]. In *Istorychni bibliotekni zibrannia ta kolektcii u fondakh Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. Dovidnyk, Vyp. 1: Istorychni biblioteky derzhavnykh navchalnykh ustanov Kyieva* [Historical library collections and collections in the funds of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Directory. Vol. 1: Historical libraries of state educational institutions of Kyiv]. (pp. 152-161). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
18. Pozikhovska, S. V. & Pozikhovskiy, O. L. (Comps.) (2006). *Starodruky Rechi Pospolytoi XVII–XVIII st. u Volynskykh zbirkakh : katalog* [Old prints of the Polish-Lithuanian Commonwealth of the 17th–18th centuries in Volyn collections: catalogue]. Lutsk, Ukraine. [In Ukrainian].

19. Pozikhovskiy, O. L. & Pozikhovska, S. V. (Comps.) (2005). Starodruky Rechi Pospolytoi XVI–XVIII st. u zibranniakh Muzeiu knyhy ta drukarstva m. Ostroha i Volynskoho kraieznavchoho muzeiu : katalog [Old prints of the Polish-Lithuanian Commonwealth of the 16th–18th centuries in the collections of the Museum of Book and Printing of Ostroh and the Volyn Regional History Museum: catalogue]. Lutsk, Ukraine. [In Ukrainian].

20. Tatarenko, L. (2012). Zhaloba igumeni Vasilisy Sapezhanki pered sudom Vilenskoï Magdeburgii v marte 1609 goda: neskolko zamechaniï po istorii zhenskogo monashestva vostochnogo obriada v pervyie gody Brestskoi unii [Complaint of Abbess Vasilisa Sapezhanka before the court of Vilna Magdeburg in March 1609: a few remarks on the history of female monasticism of the Eastern rite in the first years of the Union of Brest]. In *Między Rzymem a Nowosybirskiem : Księga jubileuszowa dedykowana ks. Marianowi Radwanowi SCJ.* (pp. 689–700). Lublin, Poland. [In Russian].

21. Tsiborovska-Rymarovych, I. O. (2020). Biblioteka Berdychivskoho monastyria bosykh karmelitiv [Library of the Berdychiv Monastery of the Discalced Carmelites]. In *Istorychni bibliotichni zibrannia ta koleksii u fondakh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. Dovidnyk, Vyp. 1: Istorychni biblioteky derzhavnykh navchalnykh ustanov Kyieva* [Historical library collections and collections in the funds of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Directory. Vol. 1: Historical libraries of state educational institutions of Kyiv].. (pp. 83–89). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

22. Tsiborovska-Rymarovych, I. O. (2006). Rodovi biblioteky Pravoberezhnoi Ukrainy XVIII stolittia (Vyshnevetskykh-Mnishekiv, Pototskykh, Mikoshevskykh): istorychna dolia ta suchasnyi stan [Family libraries in the 18th-century right-bank Ukraine (of the Vyshnevetskyi-Mnishek, the Pototskyi, the Mikoshevskyi): historical destiny and current state]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

23. Shamraj, M. A. (2008). Aldyny v bibliotekakh Ukrainy [Aldines in libraries of Ukraine]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

24. Shamraj, M. A. (2005). Marhinalii v starodrukakh kyrylychnoho shryftu 15–17 st. z fondu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Marginalia in old prints of the Cyrillic script of the 15th–17th centuries from the fund of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

25. Rinkūnaitė, A. (Comp.) (2010). Bibliotheca Sapiehana. Vilniaus universiteto bibliotekos rinkinys : katalogas. Vilnius, Lithuania. [In Lithuanian].

26. Estreicher, K. (1933). Bibliografia Polska. T. 29. Kraków. [In Polish].

27. Kažuro, I. & Grigonis, E. (2014). Levas Vladimirovas ir senojo Vilniaus universiteto bibliotekos knygu gražinimo peripetijos. *Sugrąžinta praeitis*, 54-75. [In Lithuanian].

28. Martynas Mažvydas. Retrieved from <https://www.vle.lt/straipsnis/martynas-mazvydas/>. [In Lithuanian].

29. Shamraj, M. (2012). Aldines in libraries of Ukraine. Catalogue. Warszawa, Poland. [In English].

30. Tsiborovska-Rymarovych, I. O. (2014). Vysznivetsky Castle Library of Prince Mychailo Servaty Vysznivetsky – historical book heritage and object of bibliographical and historical reconstruction. *Sugrąžinta praeitis*, 166-182, 247-251. Vilnius, Lithuania. [In English].

31. Feigelmanas, N., Daugirdaitė, I. & Račius, P. (Comps.) (2003). Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai : katalogas. Vilnius, Lithuania. [In Lithuanian].

Nataliia Bondar,

<https://orcid.org/0000-0001-7010-5893>,

Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher,

Head of the Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Yulia Rudakova,

<https://orcid.org/0000-0003-1159-9429>,

Doctor of Humanities (History), Senior Researcher,

Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Iryna Tsiborovska-Rymarovych,

<https://orcid.org/0000-0002-5025-0767>,

Candidate of Historical Science, Senior Researcher,

Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

ANCIENT VILNIUS - 700: HISTORY OF BOOK PUBLISHING, BOOK RARITIES, HISTORICAL LIBRARIES

The purpose of the study is to present old printed editions from the fund of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, related to the publishing activities of Vilnius printers, historical book collections, political and cultural figures that link Ukrainians to the Lithuanian capital. The publication is timed to the 700th anniversary of the capital of Lithuania, Vilnius, which coincides with its first mention in documentary sources and was widely celebrated by the world community. **The research methodology** is based on the application of general scientific and specialized research methods (principles of historicism, systematicity and objectivity; bibliological, bibliographic, paleographic and source studies methods). **Scientific novelty.** For the first time, old printed sources related to Vilnius, which are stored in the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine fund, have been compiled and analyzed. Consideration was given to rare editions from the collection of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, printed in Vilnius during the 16th–19th centuries. Among them are the Cyrillic editions of the printing houses of Mamonichi and the Vilna Holy Spirit Brotherhood. As well as the printing houses of the Vilna Jesuit Academy, Basilian, Franciscan, and Piar monasteries, which published works in Latin script in Polish and Latin languages. Mention is made of Ukrainian engravers, writers, theologians, state and church figures, and representatives of the social elite whose lives and activities had direct ties to Vilnius. The historical and librarian characteristics of institutional and private collections whose funds contained Vilnius prints, the fates of which connect Ukraine and Lithuania, are presented. **Conclusions.** This material demonstrates the close relationships between the Ukrainian and Lithuanian book cultures. The given facts illustrate the existence of Vilnius publications, printed in Cyrillic and Latin fonts, on Ukrainian territory. The described copies testify to the different informational content of old printed editions from the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine fund, related to the ancient capital of the Grand Duchy of Lithuania, through visual presentation, funds of monastic and magnate book collections, the fate of which is connected with Vilnius and Kyiv. The presented factual material can be used in bibliographic and cultural publications.

К e y w o r d s: old prints and rare editions, funds of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, book printing in Vilnius, historical book collections.

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

62, Volodymyrska str., Kyiv, 01001, Ukraine

e-mail: bondarnat@ukr.net

e-mail: rudakova@nbuv.gov.ua

e-mail: ciborirena@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 22.05.2023 р.